

Osmanlı'dan Günümüze Maden Mevzuatı ve Bor Madenciligi Özelleştirme ve Bor Politikaları Üzerine Düşünceler

The Laws and Regulations of Turkish Mining since Ottoman Empire, Privatization of Boron Mines and Thoughts about Boron Policies

K. Karakoç

Tütünçü Madencilik. Ltd. Şti., Bursa

ÖZET: Bu yazıda, Osmanlı'dan bugüne Maden Mevzuatımız ve bu çerçevede Bor Madencilüğimizin serüveni gözden geçirilmekte, Devletleştirmenin sonuçları ve son zamanlardaki özelleştirme çabaları irdelenmektedir. Bu süreçte elde edilen tecrübelerin ve Bor konusunda yapılan araştırmaların ışığında, "Yeni Bor Politikalarımız nasıl olmalı?" sorusuna cevap aranmakta, bu konuda yeni öneriler sunulmaktadır.

ABSTRACT: The laws and regulations of Turkish mining and the adventure of boron mining since Ottoman empire are scrutinized in this study. All the factors involved in nationalizing and the latest privatization efforts on boron mining are also discussed accordingly. With regard to the earned experiences and the studies in the field of boron, the answer of "how new Turkish boron policies should be?" is sought and thus, the new proposals hereby are implemented respectively.

1. GİRİŞ

Türkiye'de genel olarak bilinen ve maden denince kömürden sonra ilk akla gelen Bor Madenleridir. Türkiye'nin Bor Madenlerinden başka dünya çapında söz sahibi olduğu ikinci bir madeni yoktur.

Dünyanın toplam bor rezervinin B203 bazında 1,2 milyar ton olduğu tahmin edilmekte ve bu miktarın % 64'ü de Türkiye'de bulunmaktadır.

Türkiye'nin geniş bor rezervlerinin yanısıra, üretim açısından da avantajları bulunmaktadır. Bor cevherlerimiz nispeten belirli bir alanda büyük yataklar halinde bulunmakta ve açık ocak yöntemleriyle üretim yapılabilmektedir. Aynı zamanda, bor cevherlerimizin zenginleştirilmesi de oldukça kolaydır.

Borun çeşitli türevleri 250'yi aşkın alanda kullanılmaktadır. En önemli kullanım alanlarını deterjan, cam, seramik, tarım, tekstil sanayi

oluşturmakta ve bu alanlardaki tüketim toplam tüketimin yaklaşık % 80'ini kapsamaktadır.

Dünya'daki yıllık Bor tüketiminin yaklaşık % 75'i Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşirken, Türkiye'nin tüketimi Dünya tüketiminin % 3,6'sı düzeyinde kalmaktadır. Türkiye'nin yıllık konsantre ve rafine bor üretiminin ortalama % 8'i yurt içinde tüketilmektedir (Özpeker 2002a, Güyagüler 2001, Eti Maden 2004).

Türkiye'de 1978 yılından beri Bor Madenleri Devlet (Etibank/Eti Holding/Eti Maden) tarafından işletilmektedir. Bor Madenlerinin özelleştirilmesi belli dönemlerde gündeme gelmekle birlikte; bugüne kadar, Bor madenlerinin devlet eliyle işletilmesi ile ilgili Maden Mevzuatındaki hükümler, korunabilmiştir.

2. OSMANLI DÖNEMİ

2.1. Tanzimat Öncesi Maden Mevzuatı

Osmanlı İmparatorluğunda da bugünkü Anayasamızda olduğu gibi madenler Devletin hüküm ve tasarrufu altında sayılmıştır.

Tanzimattan önce Devlet, toprak ve madenler üzerinde kesin mülkiyet ve denetleme hakkına sahipti. Toprağı işleyenler devletin kiracısı durumundaydılar. Bunun gibi madenlerin mülkiyeti de esas itibarıyla Devlete aitti. Bu sebeple, maden mevzuatında devletçi bir zihniyet ve maden işletmeciliğinde de Devlet tekeli hâkim bulunuyordu.

Madenlerin işletme tarzını Devlet tespit ederdi (Karal, 1988). Devletin Önemli gördüğü madenler bizzat Devlet tarafından işletilirdi (Uzunçarşılı, 1988). Diğer madenlerin işletmeciliği özel sözleşmelerle, mültezim denilen, madencilikte tecrübeli işletmecilere verilirdi. Devlet bazen (gerekli gördüğünde) mültezim tarafından üretilen madenlerin tamamını satın alır; bazen de, üretilen madenlerin dışarıya gitmeden- tamamen yurt içinde tüketimi için tedbirler alır, yasak koyardı.

Osmanlı, Tanzimata gelinceye kadar, madenlerin yönetim ve işletme tarzlarını mevcut uygulamaları da gözönünde tutarak kanunnamelerle tanzim etmiştir.

2.2. Tanzimat Sonrası Maden Mevzuatı

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanıyla; Devlet, mülkiyet hakkını muhafaza edeceğini kabul etmiş ve yabancıların da haklarını koruyacağını ilân etmiştir. 1858 Yılında çıkarılan kanunla Toprak, 1861 Yılında çıkarılan Maâdin Nizâmnamesi ile de Maden rejimi ve Mülkiyeti yeniden düzenlenmiş, tespit edilmiştir.

Maâdin Nizamnamesi 5 bölüm ve 54 maddeden ibarettir. Birinci Bölüm Madenlerin aranmasını, İkinci Bölüm Madenlerin işletilmesini, Üçüncü Bölüm Madencilerin Devlete vereceği vergiyi, Dördüncü Bölüm ocak ve fabrikaları ilgilendiren çalışma şartlarıyla usullerini, Beşinci Bölüm de Maden mühendislerinin görev ve yetkilerini tespit ediyordu.

Nizamnameye göre, sahipli arazi üzerinde, sahipleri tarafından, hiçbir izine gerek olmaksızın maden aramaları yapılabilirdi. Sahipli arazi dışında kalan topraklarda maden aranması, *Maden Bakanlığı*'tan iznine bağlıydı. Toprak Kanunu ve Maâdin Nizâmnamesine göre hazine arazisi ve vakıf topraklarında, çıkan madenler tamamıyla hazineye aitti. Maden bulan kimsenin, işletme imtiyazını almak istediği takdirde, onu işletecek tecrübe ve mâli güce sahip olduğuna dair teminat vermesi gerekiyordu. Aksi takdirde, imtiyaz, bu teminatı gösterecek başka bir işletmeciye verilebilir; bu takdirde de madenin bulucusuna bir tazminat ödenirdi.

Maden işletme imtiyazı şahıslara olduğu gibi şirketlere de verilebilirdi. Bir şahıs veya şirket; istenilen teminatı gösterdiği takdirde, birden fazla maden işletme imtiyazı alabilirdi. Yabancı şahıs ve şirketlere maden imtiyazı verilmez; fakat yabancılar Osmanlı vatandaşları tarafından kurulmuş olan şirketlere ortak olabiliyorlardı.

İmtiyaz sahiplerinin, işlettikleri madenden ürettikleri cevher üzerinden devlete verecekleri vergi, madenin zenginlik derecesine göre taraflar arasında tespit edilirdi. İmtiyaz belli bir süre için verilir ve bunun sonunda, işletme bütün tesisleriyle, devlete kalırdı.

Nizâmnamenin beşinci bölümünde, muhtelif eyaletlerde Bakanlığa bağlı birer Başmühendisin bulunacağı ve işletmelerin onlar tarafından teftiş ve denetleneceği belirtilmiştir (Karal, 1988).

1867 yılında yürürlüğe giren "Yabancıların mülk edinmeleri" hakkındaki kanun ile de yabancılarla tek başına yada ortaklaşa maden işletme hakkı verilebileceği kararlaştırılmıştır.

H. Abdülhamit devrinde, madenler hakkında ilki 1878'de diğeri 1885 ve sonuncusu da 1906 yılında olmak üzere üç nizamname daha çıkarılmıştır. Ayrıca 1901 yılında çıkarılan Taşocakları Nizamnamesi de yürürlüğe konmuştur.

Bu kanunname ve nizamnamelerle Devlet, asırlardan beri bazen kendisi, bazen de kendi kontrolü altında işletmekte olduğu madenleri, modernize edemediğinden; ve yeni madenler arayıp bulmak ve

işletmeler kurmak imkanı da olmadığından; Madencilik gelişirebilmesi için yabancı sermayeden faydalanmak yoluna gitmiştir. Bu sebeple, 1887 ile 1896 tarihleri arasında yabancılara muhtelif madenlerin imtiyazları verilmiştir. Çıkarılan sözkonusu nizamnamelerle de madenler için yapılacak araştırmalar, mülkiyet ve tasarruf şekilleri, yabancılara verilecek imtiyazların şartları ve madenlerden alınacak vergiler yeniden belirlenmiştir.

Madenlerin gereği gibi işletilebilmesi ve bunlardan en iyi şekilde faydalanabilmek amacıyla Maden mühendisleri yetiştirilmesi için Sadrazam Sait Paşa tarafından 1882'de bir okul yaptırılmıştır.

n. Abdülhamit devrinde, Ereğli Kömür Madeni, Ergani Bakır ve Demir Madeni, Bolcardağı Altın ve Gümüş Madeni, Gümüşhacıköy Gümüş Madeni, Eskişehir Lületaş Madeni, Ankara Kil Madeni, Irak Zift, Neft ve Petrol Madenleri, Devlet tarafından işletilmiştir (Kartal, 1988).

I. Dünya savaşı sırasında, Almanya'nın Fransa'ya saldırması üzerine; harp hazırlıkları içindeki Osmanlı Hükümeti, şartların oluştuğu kanaatine vararak; 9.9.1914 tarihinde tek taraflı olarak, kapitülasyonların kaldırıldığı ilan etmiştir

Aslında Ekonomik bağımsızlığın ilanı ve Tarihimizdeki en önemli Millileştirme Hareketi olan bu olay, I. Dünya savaşının gürültüsü içinde pek dikkat çekmemiş ve savaşın ağır sonuçlarının gölgesinde kaybolup gitmiştir.

1. 3. Bor Madenin keşfi ve Bor Madeni İmtiyazları

Ülkemizde Bor madeni ilk defa 1850'li yılların başında Bor olduğu bilinmeden bulunmuştur. Bu madenin Bor olduğunu anlayan Fransız Mühendis Camille Desmazes, Polonyalı mülteci ortağı Henri Gropler ile birlikte, bu madenin bulunduğu 37 dönüm arazi üzerine "Alçıtaşı" madeni çıkarmak üzere 20 sene süreyle işletme izni almışlardır. Desmazes ve ortağı Gropler, Pandermit (bor) üretimi yapacağını padişahın ve aynı zamanda diğer yabancı şirketlerden saklamışlardır. Çünkü bu yıllarda bor ticareti oldukça iyi para kazandırmakta idi.

(Bor Madeni Ruhsatının "Alçıtaşı" diye alınması hakkında Çınkırı şu çarpıcı değerlendirmeyi yapmıştır:

"Avrupa'nın gerek Osmanlı i'e gerekse Türkiye Cumhuriyeti mevzuatları çerçevesinde yaptığı madencilik faaliyetlerinde, Camille Desmazes'in tavrı bir kilometre taşı gibidir. Bu kurnazın, her türlü ticari erik değerlerden yoksun işletme faaliyetleri, bir anlamda, Avrupa'nın Anadolu'ya, Anadolu insanına ve Anadolu'daki hammadde kaynaklarına hangi perspektiften baktığını ortaya koymaktadır. Sakat ve kabul edilemez bu tür yaklaşımların, esas itibarıyla değişmeden günümüze kadar gelmesi, üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir husustur." Çınkırı, 2003.)

Desmazes ve ortağı Gropler'in kurduğu "Companie Industrial des Mazures" şirketi Balıkesir Susurluk'ta bulunan Bor Madeni çalıştırmaya başlamış ve üretilen Bor cevheri 1860 yılından itibaren yurt dışına götürülmüştür (Köse, 2003, Mutlucağ, 1967).

(Mutlucağ Deumazes'in İşletme imtiyazını alışı tarihini 1865 olarak vermektedir.)

Bu maden ilk keşfedildiği zaman alçıtaşı denilerek ve yılda dört yüz lira bedelle ve yirmi sene imtiyaz süresiyle ihale edilmiştir. İmtiyaz süresinin sona ermesi ve madeninde alçıtaşı olmayıp Bor Madeni olduğunun anlaşılması üzerine bu defa bedeli altı yüz liraya çıkarılarak aynı müddetle yine aynı Şirkete ihale edilmiştir.

Daha sonra aynı yörede, İtalyan uyruklu M. Cove'ye de bir maden sahası ihale edilmiştir. Bu arada bu madenlere yakın bir sahada, Osmanlı tebasından Mihran Şirinyan adlı bir Ermeniye de maden işletme imtiyazı verilmiştir.

Bilhare, Osmanlı Tüccarlarından Yusuf Asım Efendi ve İngiliz M. Hanson şirketi de aynı bölgede Bor madeni ruhsatı almıştır.

Bölgedeki madenciler arasında ilk ihtilaf Şirinyan ile Desmazes arasında ruhsat sınırları üzerine çıkmıştır. Daha sonra da Yörede madencilik yapan diğer firmalar arasında, özellikle yabancılar ile Türk vatandaşları arasında muhtelif ihtilaflar çıkmıştır. Osmanlı yerli ve yabancı madenciler arasında bir seçim yapmak durumunda kalmış ve Padişah II.

K. Karakoc

Abdülhamit de seçimini yerli madencilere yana yapmıştır.

Borasit madeni imtiyazının yabancı şirketlere verilemeyeceği kararlaştırılmış ve ocaklardan çıkarılmış olan cevherlerin nakli ve ihracı da 23 Temmuz 1883 tarihinde tamamen yasaklanmıştır.

Bilâhare, 9 Şubat 1887 tarihinde Sultançayırı Bor Madenlerinin ihalesi, İtalyan - İngiliz ortaklığı ile kurulan M. Cove ve M.Hanson şirketi'ne 60.000 İngiliz lirasına ve 50 sene süreyle verilmiştir. Sadrazam'ın (Başbakanlığı'n) bu tasarrufuna karşılık Padişah II. Abdülhamit ihaleyi onaylamaz (Mutluçay 1967, Çınk 2003).

Bu arada Bölgede yerli halkın yabancılara karşı büyük bir direnişi oluşmuştur. Olaylar çıkar ve fakat halfan direnişine rağmen Sultançayırı Bor Madeni imtiyazı Cove ve Hanson şirketi ile Desmazures'ün Şirketine verilmiştir.

1889 yılında Soci t  Lyonnaise de Borate de Chau adlı bir Fransız şirketine de Sultançayırı yakınlarında Aziziye'yi de kapsayan civar sahaların imtiyazı verilir.

Ardından 1904 tarihli bir fermanla Bor Sahalan imtiyazı, Reşit Paşa ve İngiliz uyruklu William Vitaller'e 60 yıl süre ile verilir.

1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırılması üzerine; yabancılar da Osmanlı yasalannnda öngörülen vergi ve benzeri yükümlülüklerle tabi olmuşlardır (Çınk, 2003).

3. CUMHURİYET DÖNEMİ

3.1 Devletleştirme Öncesi

Cumhuriyetin ilk yılları Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını sarmakla geçti. Bununla beraber, Genç Cumhuriyet bir taraftan da ulusal bir endüstri kurulmasına ve İmparatorluk döneminden kalan imtiyaz sahibi yabancı sermayeli şirketlerin temizlenmesine çalışıyordu. Bu maksatla başta

Demiryolu ve Liman Şirketleri ile Elektrik ve Telefon Şirketleri satınalmak suretiyle kamulaştırılmıştır.

Madencilik ise, yeterli gelişmişlik ve altyapı olmadığından ve / veya madencilik faaliyetlerinin gözden irak olarak sürdürülmüş olması nedeniyle olsa gerektir, dikkatlerden kaçtı.

1906 yılında çıkarılmış olan Maden Nizamnamesi Cumhuriyet Döneminde yapılan birkaç değişiklikle yürürlüğünü sürdürmüştür. 1942 yılında 4268 Sayılı Kanun'la yapılan önemli değişiklikten sonra bu Nizamname 1954 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

1954 yılında 6309 Sayılı Maden Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla, Maden rejimi önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Ancak, 1901 yılında çıkarılan Taşocakları Nizamnamesi ile, Maden Nizamnamesinin maden sultan ve kaplıcalar ile ilgili hükümleri, yürürlükte kalmıştır. (Alp, 1975).

1927 yılında, En son 1904 tarihinde Reşit Paşa ve İngiliz uyruklu William Vitaller'e verilen Bor madeni imtiyazı, civannda mevcut diğer 9 adet bor tuzu sahasıyla birlikte 45 yıl müddetle John Oved Rid'a ihale edilmiştir.

Daha sonra 1927 yılı sonunda Lord Meven Mervil'e geçen sözkonusu sahalar, 1938 yılında da Desmond Abel Smith'e intikal etmiştir.

1950 yılında, Türkiye, İktidar değişikliği ile birlikte yeni bir borçlanma ve yabancı sermayeye imtiyazlar tanıma devresine girmiştir.

Bu dönemde, 1938 yılından beri Desmont Abel Smith'in elinde bulunan Sultançayırı'ndaki Bor sahaları 3/12002 Sayılı Kararname ile 27.10.1950 tarihinde "Dünya Tekeli" konumunda olan Londra merkezli Borax Consolidated Ltd Şirketi'ne devredilmiştir.

("Borax Consolidated Ltd. (BCL) Şirketi, yabancı sermayeye tanınan imtiyazlardan daha fazla yararlanmak için 25 Kasım 1955 tarihinde isim değiştirmiş; adının başına "Türk" kelimesini koyarak, sermayesinin % 94'ül merkezj İngiltere'de bulunan Borax Consolidated Ltd. şirketine, % 2'si

Türk ortaklara, % 4'ü de İngiliz ortaklara ait olmak üzere, Türk Borca Madencilik A.Ş.' (TBM) adını almış, Sultançayırı Bor Madeni imtiyazını da 6 Ocak 1956 tarihinde yeni oluşturulan şekli (TBM Şirketi) üzerine tescil ettirmiştir" MMO, 2002a)

Türkiye'de ki bor tuzu sahalarının imtiyazları her ne kadar farklı kişilerin elinde gibi görünse de, gerçekte bu kişilerin elindeki imtiyazların Borax Consolidated Ltd (BCL) şirketine ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konu, *Rio Tinto'nun* web sitesinde *Boraks tarihi* ile ilgili sayfalarda açıklığa kavuşmuştur. Borax Consolidated 1899 yılında ABD'nin Pasifik Coast Borax şirketini bünyesine katmış, Şili ve Peru'daki bor imtiyazlarını ve Türkiye de Dezmaşures ve Gropler ile Avrupalı bor madenci lennin imtiyazlarını kontrol altına almıştır (Çinkı, 2003)

(Rio Tinto Borax Consolidated Ltd ve U S Borax'm bağlı olduğu İngiliz sermayeli uluslararası dev holding Rw Tinto Dünya'nın en büyük maden firması olup, tek başına Dünya Maden Üretiminde % 12,5 pay (27 Milyar \$ ciro) ile birinci sıradadır. Türkiye'nin maden üretiminin Dünya üretiminde % 0,9 luk bir paya sahip olduğu dikkate alınırsa Rio tinto'nun boyutu ortaya çıkar Turkmen, 2003)

Madenlerimiz ve özellikle borlar üzerindeki yabancı (İngiliz) hakimiyeti, 14 Mart 1935 tarihinde 2805 Sayılı Kanunla kurulan Etibank'ın, bor madenleriyle ilgilenmeye başladığı 1950'li yılların sonuna kadar devam etti

Kütahya Emet Bor yatağı 1956 yılında MTA tarafından bulunmuş ve 1958'de de işletilmek üzere Etibank'a devredilmiştir

Etibank Emet sahalarından Bor üretimine 1958 yılında başlamış ve 3900 ton cevher üreterek 44 \$ / ton fiyatla 1500 tonunu İtalya'ya ihraç etmiştir. Etibank'ın dünya Bor pazarına ikinci ihracatçı olarak çıkmasıyla Borax Consolidated Ltd (BCL) Şirketinin Dünya Bor Ticaretindeki ihracat tekeli kınılmıştır

Bunun üzerine 1958-1961 yılları arasında ABD ve NATO tarafından Bor, *Stratejik Maden* olarak değerlendirilerek pazarlanması kontrol altına alınmış,

"COCOM" olarak bilinen tedbirler kapsamında Sosyalist Blok'a Bor ihracı yasaklanmıştır

("SSCB'nın Sputnik I ve II projelerinin çerçevesinde yakıt üretiminde kullanılan Borun Türkiye kaynaklı Bor cevheri olduğunun anlaşılması üzerine, Gözlet Türk Borlarına çevrilmiştir. SSCB'nin Avrupa üzerinden Türk Borlarını almasının onüne geçilmek üzere, Türkiye'den ihraç edilen Bor cevherlerini taşıyan gemiler ve yükleri, Çanakkale boğazını geçip Uluslararası sulara girer girmez ABD donanması tarafından müsadere edilmeye başlanmıştır. Nitekim, Hüsamettin Yakal'a ait Yakal Madencilik tarafından Yunanistan'a satıldığı belirtilen 4000 ton Bor cevheri yüklü gemi Amerikan Donanmasına bağlı gemüerce çevrilerek malına el konulmuştur " MMO, 2002a)

Bu arada Etibank ile Türk Boraks Madencilik A.Ş. (TBM) arasında bir fiyat belirleme mücadelesi başlamış ve 1963 yılında Bor cevherinin ihracatçıya satış fiyatı 14 \$/ton'a ve Bor ihraç fiyatı da 27 \$/ton'a kadar düşmüştür

1959 yılında Eskişehir'in Kırka Bölgesinde Bor cevherlerinden Tınkal'm varlığı tespit edilmiş fakat kamuoyundan saklanmıştır

("O sırada Etibank'a ait sahalarla araştırma yapan MTA'da görevli bir mühendis tarafından Tınkal'm varlığı MTA yerine, Monaş grubu ve US Borax'a ait Türk Boraksa bildirilmiştir. Daha sonra, bölgede araştırma yapan Türk Boraks'in görevlendirdiği jeologlar da 1960 yılında Kırka'daki tınkalın varlığını doğrulamışlar, Kırka'daki keşifte 600 milyon tonluk, 50 m kalınlığında dünyadaki en zengin tınkal rezervinin yeni tespit edilmiştir. Fakat bu bulgular MTA dahil uzun süre resmi olarak açıklanmamış, hazırlanan raporlara da girmemiştir " MMO, 2002a)

Bu arada, TBM Şirketi de Bu Bölgede, şahıslara ait arama ruhsatlı sahaları satın alarak ele geçirmiştir. Ayrıca Türkiye genelinde aldığı 500 kadar Bor tuzu arama ruhsatıyla da Bor tuzu olması muhtemel sahaları, Türk madencilerin arama faaliyetlerinden uzak tutmaya çalıştığı, anlaşılmaktadır

Diğer taraftan, TBM Şirketinin Kırka'da yaptığı sondajlar sonucu 10 milyon ton rezerv bulunduğunu beyan ederek 45 yıllık imtiyaz talep etmesinden şüphelenilmiş ve MTA tarafında yapılan araştırmalarla rezervin çok daha yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Ardından, Kırka Bor yataklarını Uluslararası bir Bor Şirketinin ele geçirmek istediği hakkında söylentiler yayıldı. Basının konuyu ele alması, ve kamuoyunun baskısı ve ilgisi sonucu konu politik bir basta aracı hale geldi.

Bu gelişmeler üzerine ve almışlarındaki usulsüzlükler nedeniyle, Bakanlar Kurulu kararıyla TBM Şirketinin elinde bulunan Bor ruhsatları, 1968 yılında Etibank'a devredilmiştir. Böylece Kırka Bor Sahaları ve maden işletmeciliği tamamen Etibank ve Türk uyruklu kişi ve kuruluşların eline geçmiştir.

Bor minerallerinin ham cevher olarak ihracı yerine, mamul ve yan mamul hale getirilerek değerlendirilmesinin, ülke ekonomisine daha büyük yarar sağlayacağı düşüncesinden hareketle, Etibank Bor Rafine Tesisleri kurma girişimlerine başlamıştır. Etibank'm bu konudaki çalışmaları rakip tröstün yandaşları tarafından her aşamada sürekli engellenmiştir. Batı Avrupa'da bu konuda söz sahibi ülkeler, Türkiye'ye bu alanda teknoloji transferine ve tesis kurma girişimine yanaşmamışlardır.

Bunun üzerine, yapılan uzun süreli araştırmalar ve görüşmeler sonucu, ham bor cevheri karşılığı, ülkemizde Rafine Bor tesisi kurmak üzere bir Polonya şirketiyle anlaşma imzalanmıştır. Türk Boraks Madencilik A.Ş., bu girişimi NATO'dan karar çıkartarak 3 yıl geciktirmiştir. Buna rağmen, Bandırma'da Polonya'nın Polimex firması desteği ile 20.000 ton/yıl kapasiteli Boraks ile 6.000 ton/yıl kapasiteli Borik Asit tesisleri kurulmuş ve 1968 yılında üretime başlamıştır (MMO, 2002a).

Bu defa TBM Şirketi, Türkiye'deki Bor üreticisi küçük ölçekli ve birbiri ile anlaşamayan aile şirketlerini kullanarak Bor fiyatlarını istediği gibi ayarlamaya / yönlendirmeye başlamıştır. 1974 yılına gelindiğinde fiyat 30 \$ / ton'a kadar düşmüştür. Ticaret ve Enerji Bakanlığı da taban fiyat uygulaması başlatarak Bor fiyatını 70\$ / ton'a çıkartmıştır.

1970' li yıllar Etibank'ın sahip olduğu rezervlerin katma değerlerini ve Dünya pazarlarındaki gelir payını artırmak için Bor madenciliğinde önemli yatırımlara karar verip uygulamaya koyduğu yıllardır. Bu yıllarda yeni rafine Bor ürünleri fabrikalarının yapımına başlanmış ve mevcutların yenileme ve genişletme çalışmaları sürdürülmüş ve bu çalışmalar günümüze kadar da devam etmektedir.

Ancak bu tesislerin kurulmasında bugün dahi hiçbir ülkeden teknoloji transferi mümkün olmadığı gibi literatür araştırmaları ile bilgiye erişim de sağlanmamaktadır. Çünkü, Bor ürünleri üreticilerinin sayısı sınırlıdır ve üreticiler kendi bilgilerini başka bir üreticiye vermemektedirler. Bu sebeple tesislerin kuruluşunda ve üretim faaliyetlerinde ciddi darboğazlar yaşanmış, yıllar süren iyileştirme çalışmalarından sonra kurulu kapasitelere ulaşabilmiştir. Bugün Eti Holding/Eti Maden bu konuda önemli bir bilgi birikimine sahiptir (Bulutçu, 2001).

Enerji Bakanlığı'nın 1974 yılından itibaren Bor cevheri ihrac fiyatlarını yukarıda tutma gayretlerine mukabil küçük ve dağınık özel sektör firmaları ile birlikte hareket etmek mümkün olmamış ve rekabetin getirdiği düşük fiyatlar geçerli olmaya devam etmiştir. Bu nedenle -ve ayrıca elektrik üretiminde ulusal kaynaklara öncelik verilmesi için- Hükümet tarafından yer altı kaynaklarının ulusal yararları en uygun biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla; öncelikle önemli Linyit Yatakları ile Demir Cevheri ve Bor Tuzları'nın kamu kuruluşlarıncı işletilmesi stratejisi, benimsenmiştir.

3. 2. Bor Madenlerinin Devletleştirilmesi

1978 yılında çıkartılan 2172 Sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanun gereğince kömür, demir ve bor madenleri devletleştirilmiştir. 6309 Sayılı Maden Kanununa göre verilen ruhsatlar, devletleştirme sonunda, görevlendirilen ilgili kamu kuruluşlarına devredilmiştir. Sahaları eski sahiplerine de devlete intikal eden işletme tesisleri için bedel (tazminat) ödenmiştir.

Böylece, Bor madenlerimiz üzerinde, yabancı sermayenin 120 yıllık egemenliğine kesin olarak son verilmiş ve ülkemiz için büyük önem taşıyan Bor,

Madenlerimiz, gerçek sahibi olan Milletimiz adına işletilmek üzere Etibank'a emanet edilmiştir.

1983 yılı Haziran ayında çıkartılan 2840 Sayılı Bor Tuzlan, Trona ve Asfaltit Madenleri ile Nükleer Enerji Hammaddelerinin İşletilmesini, Linyit ve Demir Sahalarının Bazılarının İadesini Düzenleyen Kanun gereğince bor, trona, asfaltit, uranyum ve toryum madenlerinin aranması ve işletilmesi görevi Devlete verilmiştir.

Bu suretle Bor madenlerimizin Devlet tarafından aranması ve işletilmesi hükmü pekiştirilmiştir.

1985 yılında çıkartılan 3213 Sayılı Maden Kanunu ile madencilik rejiminde önemli değişiklikler yapılmış ve fakat 2840 Sayılı Kanun hükümleri saklı tutulmuştur. 3213 Sayılı Maden Kanunun yürürlük tarihinden sonra (15.06.1985) bulunacak bor, trona ve asfaltit madenlerinin aranması ve işletilmesi, 3213 Sayılı Kanun hükümlerine tabi kılınmıştır. Söz konusu madenlerin ihracatına ait usul ve esasların tanzimi de Bakanlar Kurulu'na bırakılmıştır.

2000 Yılına gelindiğinde bu konuda meydana gelen bazı gelişmeler, yabancı sermayenin Bor madenlerimizden asla vazgeçmediğini ortaya çıkarmıştır. Yabancı sermaye, eline geçen ilk fırsatta Bor madenlerimize sahip olma arzusunu gizlemeden, birçok koldan faaliyete geçebildiğini göstermiştir.

4. DEVLETLEŞTİRMENİN SONUÇLARI

4.1. Devletleşirmenin Yararları

2172 Sayılı Kanunla Devletleştirilen Bor Sahaları birleştirilerek havza haline getirilmiş ve buralardaki bor madenlerinin işletilmesi Etibank/Eti Holding A.Ş.VEtibor A.Ş.'ne bağlı olarak teşkil edilen İşletmeler tarafından yürütülmüştür.

21.01.2004 tarihinde yayınlanan 2004/6731 Sayılı Kararname ile Eti Holding A.Ş.'nin adı değiştirilerek, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında yeniden yapılandırılması ve Eti Bor A.Ş.'ne bağlı Bor İşletme Müdürlüklerinin yeni statülerinin Eti Maden

İşletmeleri Genel Müdürlüğüne düzenlenmesi, kararlaştırılmıştır.

Devletleşirmeden sonraki süreçte ortaya çıkan/görülen, *devletleşirmenin yararları* şu şekilde özetlenebilir.

1) Küçük maden sahaları birleştirilmiş, bu suretle havzalar oluşturulmuştur. Böylece arama, işletme ve pazarlamada tek elden etkili planlama ve konsantrasyon sağlanabilmiştir.

2) Devletleşirme öncesi özel sektör, üretimde, damarın yüksek tenörlü kısımlarına yönelmişken; Devletleşirmeden sonra bor yataklarının en değerli ve zengin damarını işletmek yerine, ekonomik olarak işletilebilen cevherlerin tamamının, rezerv hesaplarına alınması ve işletilmeye başlanması mümkün olmuştur.

3) 'Devletleşirme sonrası bulunan rezerv, geçmişte özel sektörün deklere ettiği miktarın 115 katına kadar artmıştır.

4) Çevre şartları hiçe sayılarak yapılan işletmecilik, yerini, çevreyi kollayan ve çevre kurallarına titizlikle uyulan tesislere bırakmıştır.

5) Açıkocak olarak işletilmesi mümkün yeraltı işletmeleri kapatılmış ve buralarda açıkocak ile üretime başlanmıştır. Böylece üretim artışı sağlanmış ve verimlilik artmıştır.

6) Ham cevher yanında, hem konsantre cevher ve hem de rafine bor ürünü üretimini ve ihracatını önemli ölçüde artırmak mümkün olmuştur. Böylece Dünya Bor üretiminde (B203 bazında) 1975 Yılında % 11,23 olan ülkemiz payı; 1980 Yılında % 22, 1999 Yılında ise % 31,4'e yükselmiştir. Buna bağlı olarak da 1978 Yılında 83,4 milyon \$ olan Bor cevheri satış gelirlerimiz 1999 Yılında 121 milyon \$'a, toplam Bor ürünü gelirimiz de 236,6 milyon \$'a ulaşmıştır.

7) Bor satış fiyatlarını artırmak mümkün olmuş; ham cevher 1978 yılı öncesi 40 - 60 \$/ton fiyatla satılırken, 1998 yılında 290 - 295 \$/ton fiyatla satılmıştır.

8) Devletleştirilmeden sonra yurtdışında pazarlama ağı yaygınlaştırılmıştır

9) En Holding AŞ konsantre ve rafine Bor ürünlerim üretmek için günümüze kadar yatırımlarını devam ettirebilmiştir

10) Konularına hakim ve oldukça tecrübeli elemanlar yetişmiş ve sağlanan bilgi birikimi ile rafine bor tesisleri yapımında özgün teknoloji geliştirir konuma gelinmiştir (DPT 2000, MMO 2002a)

3 2 Devletleştirmeden Beklenen Başarı Elde Edilememiştir

Bor madenlerinin devletleştirilmesinden bu yana Eti Holding'den Dünya Bor Pazarının en az % 50'sine veya yakınına sahip olması beklenirken, Pazar payımız % 30 civarında kalmıştır Eti Holding, gerek bor cevheri üretimi ve zenginleştirilmesi, gerekse rafine bor ürünlen üretimi için önemli yatırımlar yapmış, önemli tecrübeler kazanmış ve fakat yeterli/beklenen seviyede basan elde edilememiştir (Uncu 2001, MMO 2002a) Şöyle ki

1) Eti Holding bugüne kadar piyasada atak ve etkili olamamış, pazarlama değil satış yapmıştır

2) Eti Holding ve Yurtdışında kurulmuş bulunan pazarlama şirketleri, ancak mevcut müşterileri ile ilişkileri sürdürmüş, yeni pazarlar yaratamamışlardır

3) Eti Holding sattığı bor ürünlen arasında fiyat korelasyonu/ayarlamasını doğru ve zamanında yapamamıştır Bazı ürünlerde stoğa çalışırken, bazılarında talebi karşılamakta zorlanmıştır

4) Urun fiyatlarını tespit etmekte uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle Bor ürünlerine yatırım yapan yerli firmalar zor durumda kalıp, kapanırken (Bor Ltd 2003, Onur 2003, Kasapoğlu 2003) Uzakdoğu ve Avrupa'da Eti Holding'in sırtından geçinen bir Bor öğütme, işleme ve dağıtım endüstrisi gelişmiştir (MMO, 2002a)

5) Pazarlama ve satışta çalışan elemanlarının uzmanlaştırılması için de bir çaba sarf edilmemiştir

6) Eti Holding yönetimi ozerkleşememiş ve "Sistem" de -herhalde- daha etkin bir yönetim yapısına kavuşmasına izm vermemiştir

7) Bor ürünlennden elde edilen kazanç Holding'in zarar eden diğer işletmelerini subvanse etmekte kullanıldığından, Yatırımlara zamanında ve yeterli kaynak ayınlamamış ve tesislenn bitinlmesi gecikmiştir

8) Bor konusunda politikalar geliştirememiş, Ar-Ge faaliyetlen için oncu ve itıcı güç olamamış, yeterli kaynak ayıramamıştır

5. ÖZELLEŞTİRME ÇABALARI

2000 yılının sonuna doğru gelindiğinde, Eti Bor A Ş 'mu, dolayısıyla Bor madenlenmızın özelleştirileceği taahhüdünün, IMF'ye venlen III Niyet mektubunda yer aldığı, kamuoyuna yansımıştır

Bunun için alınan, 20 Aralık 2000 tarih ve 2000/92 Sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu (OYK) Kararı'nda, Eti Bor AŞ, Eti Alüminyum AŞ ve diğer bazı işletmeci KİT'lerle binlikte " Eti Holding AŞ'nın özelleştirme kapsamına alınması ve hazırlık işlemlerinin 6 ay içinde tamamlanması " öngörülmüş ve bu karar 06 Ocak 2001 tarih ve 24279 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır

Bu karar, toplumda adeta bir infiale yol açmıştır Kararı gen alınması için kurulan çeşitli organizasyonlar, meslek odaları, sendikalar ve diğer sivil toplum kuruluşlarının düzenledikleri sem pozyum, panel, basın açıklamaları ve açık hava toplantıları gibi etkinlikler büyük yankı uyandırmıştır Bakanlar arasında kamuoyu onunde sert tartışmaları ve ithamlar yapılmış, TBMM Genel Kurulu ile parti gruplarında yapılan konuşmalar ve hatta bazı parlamenterlerin " olum orucu" na bile başlayabilecek şekilde demecilen, zorunlu olarak medyanın da konuyu sık sık gündeme getirmesine neden olmuştur Normalde muhalefet ile iktidarın farklı görüşleri savunmasına alıştığımız TBMM çatısı altında, bu kez iktidarın bir kısmı ile muhalefetin ortak yaklaşımın karşısında, Bakanlar Kurulu özel bir gündemle bu konuyu görüşmek zorunda kalmıştır

Kamuoyunun gittikçe artan baskıları sonuç vermiş ve Bakanlar Kurulunda Eti Holding AŞ'nın özelleştirme kapsamı dışına çıkartılması kararlaştırılmıştır OYK'nun 16 07 2001 tarihli kararıyla da Eti Holding AŞ eski statüsüne iade edilmiştir (MMO 2001, MMO 2002a)

Bu günlerde, 3213 Sayılı Maden Kanunu'nda değişiklik yapılması amacıyla hazırlanan ve TBMM'de halen Plân - Bütçe komisyonunda görüşülmekte olan Maden Kanunu Taslağı'nda da 2840 Sayılı Kanun hükümleri korunmuş görünmektedir Ancak bu, "bu şekilde" kanunlaşacağına dair bir garanti değildir Çünkü taslaktır Komisyonunda değiştirilebilir

Somum boyutunun yanında ("*Borun oykusü yüzyılı aşan bir büyük somum ve talan tarihinin öyküsüdür*" MMO, 2002a), Sanayileşmiş ülkelerin ilen teknoloji ürünlerine bağımlılığı ve bunların teminindeki aksamlara tahammülsüzlük, kriz dönemlerinde, Bor madenlerinin özelleştirilmesini her zaman gündeme getirmektedir ve getirecektir de

Bor sahalarının özelleştirilmesi, (sahaların önemli bir kısmı eski sahiplerinden devletleştirme ile gen alındığından) oldukça karmaşık bir sorundur Sahaların özelleştirme ile başkalarına satıldığı / devredildiği takdirde eski ruhsat sahiplerine hukuken hak doğabilir

Sahalar, ruhsatları eski sahiplerine vermek suretiyle veya Eti Maden'in her bir Bor işletmesi aynı yerli şirketlere satılarak özelleştirilirse, tıpkı Devletleştirme öncesinde olduğu gibi, yine iç rekabet başlayacak, sonra kızışacak, bor fiyatları tabana vuracak ve sonuç rakibimizin menfaatine olacaktır Rakibimizin (US Borax) beklediği de budur Çünkü küçük ölçekli/sermayeli bu şirketler uluslararası dev rakiplerinin oyunlarını bozamaz ve onların şartlarına/yaptırımlarına boyun eğmek zorunda kalırlar Daha sonra da Kırgız örneğinde olduğu gibi, kısa sürede ruhsatların hepsi, US Borax (ve/veya uluslararası dev sermaye) tarafından ele geçirilir

Eti Maden Bor İşletmelerinin Borsa'da halka arz şeklinde -tamamı veya bir kısmının- özelleştirilmesi düşünülebilir Bu tarz özelleştirme, halka açılma

mülkiyetin tabana yayılması- olarak vasıflandırılabilir olduğundan, kulağa hoş da gelebilir Ancak, bizim Borsamız (İMKB) son derece sığ ve spekülasyona açıktır Bu sebeple kısa sürede büyük dalgalanmalara maruz kalabilmektedir Güçlü ve sabırlı bir alıcı (mesela US Borax) birkaç yılda yok pahasına Borsa'daki bütün hisseleri toparlayabilir, ve Bor İşletmelerini ele geçirebilir

Eti Maden, blok satış halinde uluslararası sermayeye açık bir ihale ile özelleştirilebilir Bu tarzı savunanların gerekçeleri şöyledir

Bor varlığımızın tutarı 1 Trilyon \$'dan fazladır Dolayısıyla, bu özelleştirmeden bir seferde en az 200-300 milyar \$ gelir elde edebiliriz ve dış borç sorunundan kurtulabiliriz Ayrıca gerek bu şekilde ve gerekse Borsa'da halka arz şeklindeki özelleştirme de oluşturulacak Altın hisse ile de Borlar üzerindeki kontrolümüzü devam ettirebiliriz

Bu gerekçeler doğru değildir Bir kere 1 Trilyon \$ hesabı doğru değildir, bir saptırmadır Kaldı ki zaman içinde çıkarılıp satılacak madenlere 200-300 milyar \$ peşin parayı dünyada hiç kimse vermez Ayrıca Altın Hissenin avantajı, karşıda uluslararası sermaye olduğunda, ortadan kalkar, muhtelif sebeplerle ve her halükarda uluslararası tahkimden bizim aleyhimize karar çıkar

Sonuç olarak, ister ruhsatları eski sahiplerine iade edilsin, isterse halka arz veya blok satış şeklinde özelleştirilsin, nihayetinde, Bor Sahaları Uluslararası dev sermayenin / US Borax'ın eline geçecektir

Böylece, Türkiye de -bugüne kadar olduğu gibi- kendi değerlendiremeyip elinden kaptırdığı zengin varlığının, fakir bekçisi olmaya, devam eder

6. BOR POLİTİKAMIZIN BUĞUNU VE YARINI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER / ÖNERİLER

Türkiye'nin Dünya Bor pazarındaki payının sahip olduğu rezerv miktarıyla paralel olmadığı, daha aşağıda olduğu, meydandadır Devletleştirmeden

K. Iiarakoç

sonra Dünya Bor pazarındaki payımız önemli ölçüde artmıştır. Ancak, yeterli olmadığı da açıktır.

Doğal kaynaklar sonsuz olmadığı, tükenebilir ve yenilenemez olduğu için; Dünyadaki her ülke, stratejik olan veya olmayan doğal kaynaklarını, ekonomik açıdan en verimli şekilde değerlendirebilmek için özel tedbirler almaktadır ve almaya da devam edecektir.

Bu bakımdan, gerek Bor piyasasının katma değerinin yüksek oluşu, esnekliği; gerek rakibimiz durumdaki şirketlerin bir oligopol durumunda olması, gerekse araştırma, rafine bor üretimi ve pazarlama faaliyetlerinin dünyada know-how olması sebebiyle büyük önem ve gizlilik taşımasından dolayı, *Bor üretim faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi ve gerçekçi Ulusal Bor Politikalarının oluşturulması, ülkemizin menfaatleri açısından zorunludur* (DPT, 2000).

1- Bor ürünleri birbirini ikame edebildiğinden; hammadde kaynağının tekelden çıkması durumunda, gerek uluslar arası müşterilere sunumu ve gerekse de fiyat belirlemesi yapılamaz duruma gelecektir (Üncü, 2001). Bu itibarla, Bor varlığımızın ülke yararına değerlendirilebilmesi için mevcut Madencilik yasalarındaki Bor madenleri ile ilgili ilkeler titizlikle muhafaza edilmelidir.

2- Bor madenlerinin ruhsatları Eti Maden uhdesinde kalmak şartıyla, işletilmesinde özel sektörden yararlanılmalıdır. Maden işletmeciliğinin -torbalanmış ürünün kantar teslimine kadar ki muhtelif safhaları dekapaj, cevher üretimi, cevher nakli, konsantratörün işletilmesi vs. yerli madencilik şirketlerine ihale edilerek yaptırılabilir. Bilindiği gibi Türkiye Kömür İşletmeler Kurumu tarafından yıllardır basan ile uygulanan bu yöntem bu gün sınırlı şekilde Eti Maden tarafından da uygulanmaktadır. Ancak uygulama yaygınlaştırılmalıdır. Hatta yaygınlaştırılması gereklidir. Çünkü Eti Maden'in bu gün çok yüksek olan ham bor ve konsantre bor üretim maliyetleri bu şekilde aşağılara çekilebilir.

(Eti Bor A.Ş.'nin bazı İşletmelerinin 2002 Yılı Birinci 3 aylık, fiili ticari satış maliyetleri şöyledir. Konsantre Kolemanit (25-100 mm); Emet'de 173,71 \$/ton, Kestelek'de 169,06 \$/ton, Bigadiç'de 100,69

\$/ton (öptülmüş: 189,43 \$/ton); Kırka'da Tinkal konsantre (2001 yılı) 21,63 \$/ton, Etibor, 2002.)

3- Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün yapısı gözden geçirilmeli ve daha etkili ve özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır. En son çıkan 20.01.2004 tarih 2004/6731 Sayılı Kararname Eti Holding'in adım değiştirmekten başka maalesef bu açıdan bir yenilik getirmemiştir. Eti Maden'in yapısı değiştirilmeden ve özerkleştirilmeden, bugüne kadarkinden daha farklı ve başarılı bir performans beklemek, fazla iyimserliktir.

4- Her 15 yılda bir Bor ve Bor cevheri ürünleri tüketiminin ikiye katlanması beklenmektedir (Özpeker, 2002a). Bu sebeple, ham ve konsantre cevher ile rafine bor ürünleri üretimi ve yatırımları aksatılmamalıdır. Rafine bor üretiminde ürün çeşitliliği, standart kalite ve yeterli kapasite yakalanmalı, kesinlikle bunun altına düşmeyecek müşterilere güven verilmelidir.

5- Rafine Bor üretiminden ötesi yani özel bor kimyasalları ve/veya ileri uç bor ürünleri üretimi çok geniş ve özel bir alan olduğundan, Eti Maden'in bu alana tek başına girmesi düşünülmemelidir. Bu alanda, teknoloji getirecek, yerli ve yabancı sermaye ile işbirliği yapılmalı, özel bor kimyasalları ve ileri uç bor ürünlerine yapılacak yatırımlar teşvik edilmelidir.

6- Çimento üretiminde Bor kullanımı hem klinker sıcaklığını düşürmekte (Seyhan, 2001) ve hem de Bor katkılı çimento nötron tutucu olduğundan radyasyona karşı koruyucu hale gelmektedir (Özpeker, 2002b). Bu bakımdan Bor katkılı çimento üretimi teşvik edilmelidir. Radyasyona karşı koruyucu olan Bor katkılı çimentonun başta İsrail, Ortadoğu ve Avrupa ülkeleri olmak üzere bir çok ülkeye kolayca pazarlanabileceği dikkate alınmalı; Bayındırlık Bakanlığı da normal çimentodan fiyat farkı ihmal edilecek kadar az olan bu çimentonun, ülkemizdeki bina inşaatlarında kullanılmasını özendirilmeli / teşvik etmelidir.

7- Yerli Demir-Çelik endüstrisinde Fluorit yerine Kolemanit kullanılmasına (DPT 2000, Seyhan 2001) hemen geçilmeli; dünyanın önemli çelik üreticilerinin de bor kullanımına yönelmeleri için uygun fiyat

garantili ve uzun süreli bağlantılar yapmaktan çekinilmemelidir.

8- Bor rezervimiz oldukça fazladır. Bugünkü bor tüketim temposu ile Dünyanın bor ihtiyacını, Türkiye 500 yıldan fazla süre tek başına karşılayabilir. Kaldı ki mevcut sahalarımızdaki bor rezervinin bilinenin bir kaç katına kadar artabileceği de ifade edilmektedir. (2004 yılı başı itibari ile rezervin 1 milyar ton arttığı Eti Maden'in internet sitesinde yer almaktadır, (Eti Maden, 2004)). Bu sebeple mevcut sahalarındaki Bor aramaları ve rezerv geliştirme çalışmaları hemen durdurulmalı; Bugün için faydasız olan bu aramalara ayrılmış kaynaklar, var ise diğer madenlerin aranmasına aktarılmalıdır.

9- Eti Maden'in elinde buluna Bor Ruhsat Sahalan çok geniş alanları kaplamaktadır. Bu kadar geniş alanlardaki Maden (Bor) aramalarının Eti Maden tarafından tamamlanması yıllar alacaktır. Bu bağlamda, bu sahaların bor dışındaki maden aramalarına daha uzun yıllar kapalı kalacak olması madencilik camiasında küçümsenmeyecek bir kesimi rahatsız etmektedir. Bu itibarla, bu sahalarındaki bor ve bugüne kadar varlığı saptanmış diğer madenler Eti Maden'in uhdesinde kalmak kaydıyla; Sahaların (Eti Maden'in uygun göreceği) geri kalan tasımlan aramalara açılabilir. Ancak, bu şekilde aramalara açılan alanlarda bulunacak yeni bor madenleri de Eti Maden'e ait olmalıdır. Bor madenleri dışında bulunacak diğer madenler için bulucusuna arama ruhsatı verilebilmelidir.

10- Sanayideki bir çok kullanım alanı için bor bileşiklerinin alternatifi, bulunabilir ("*Deterjan sanayiinde kullanılan Sodyum Perborat yerine; sodyum perkarbonat kullanılması tehlikeli bir gelişme olarak görülmektedir.*" DPT, 2000.) Bor yerine ikame edilebilecek alternatif ürün araştırmalarının önünü kesmek ve dünyayı Bor'a bağımlı halde tutabilmek için bor fiyatlarını düşürmekten çekinilmemelidir. Bu konuda uzun vadeli düşünmeli ve uzun vadeli politikalar oluşturulmalıdır. Ucuz bor satmayalım düşüncesi bor ürünlerinin alternatiflerini doğurur.

Diğer taraftan, Bor fiyatlarını çok düşürmek de, zor şartlarda ve yüksek maliyetle üretim yapabilen ABD

bor madenlerinin işletilmesini ekonomik olmaktan çıkartır. Bu da *tek kutuplu* dünyada yanlış bir politika demektir. Dolayısıyla, bor fiyatları düşürülmeli ve fakat, bor fiyatlarındaki dengenin hassasiyeti daima gözden uzak tutulmamalıdır.

11- Bazı sektörlerin Bor'u direkt cevher olarak kullandığı malumdur. Diğer taraftan, Bor'u cevher olarak satmak, rafine olarak satmaktan çok daha kârlıdır. Bu sebeple cevher olarak Bor satmayalım düşüncesi doğru değildir. Bor kullanım alanlarının yaygınlaştırılması ve dünya bor tüketiminin artırılması ülkemiz lehinedir. Bunun olabilmesi için de bor cevher ve konsantre ürün fiyatlarının pahalı olmaması gerektiği açıktır. Bu nedenle modası geçmeden / Alternatifi bulunmadan, mümkün olduğunca çok bor satabilmek için, hem cevher olarak ve hem de ucuz fiyata bor satmaktan çekinilmemelidir (Karakoç, 2003).

12- Borun nükleer enerji endüstrisi ile uçak ve uzay endüstrilerinde, bilgisayar ve cep telefonu pillerinde ve otomobillerde yakıt pili olarak kullanıldığını (Güyagüler 2001, MMO 2002a, Eraslan ve Karakoç 2002a) anlatarak, bu ve bunun gibi ileri teknoloji pazanndan yeterli payı alamadığımızı ifade ederek; *Bor Madenlerimizi yeter seviyede değerlendirmediklerimiz* hayıflanmaların doğru değildir ve bu gibi hayıflanmaların -belki, Bor Madenlerinin stratejik oluşunu vurgulamasının dışında- bir faydası olmadığı da açıktır. Dünyanın bütün bilgisayar, cep telefonu ve otomobil yakıt pillerinde kullanılacak bor'u biz versek, uzaya giden bütün araçlar yakıt olarak bizim bor'umuzu kullansa; bunların toplamı Türkiye'nin yıllık bor üretiminin yanında miktar olarak çok az bir yer tutar.

Söz konusu pazanın parasal büyüklüğünü sağlayan yüksek teknolojidir. Yani diğerleri gibi, cep telefonu pilinde de kullanılan bor cevheri, miktar ve değer olarak çok azdır ve küçüktür. Buradaki asıl değer cep telefonu pili teknolojisine yani bilgiye (know-how'a) aittir. Bu bağlamda yapılması gereken; Genelde Bor tartışmalarından ve yorumlarından bağımsız olarak, Yüksek Teknolojiye sahip olmaya çalışmaktır; Özelde ise, İleri teknoloji ürünlerinde kullanılan ve Bor ileri uç ürünleri denilen Bor bileşiklerini üretmek, olmalıdır.

Dolayısıyla bu hayıflanmaları yazan ve seslendirenlerin, ileri teknoloji üretiminde neden geri kaldığımızı sorgulamaları ve her platformda "teknoloji üretimi" taleplerini vurgulamaları, daha yararlı bir işlev ve eylem olacaktır.

13- Diğer taraftan Bor'un doğrudan içten yanmalı motorlarda yakıt olarak kullanılması konusunda araştırmalar halen devam etmektedir (Eraslan ve Karakoç 2002b), ("*Hatta kıtalar arası seyahat edebilecek Bor aracı tanımı da yapılmaya başlanmıştır, www.bath.ac.uk/boron.htm" MMO 2002a.) Bu konudaki araştırmaların müsbet olarak sonuçlanması ve uygulamaya geçilmesi, belki de, Türkiye'nin Bor madenlerini özelleştirmesini beklemektedir. Çünkü Bor'un büyük miktarlarda tüketilmesi, gerçek anlamda *petrolün yerini alacak* bu tıp bir yakıt olarak tüketilmesi ile mümkün olabilir. Bu araştırmalar Borlarımız özelleştirilmeden müsbet olarak sonuçlandığı takdirde; Dünya bor tüketiminin büyük değerlere ulaşacağını; dolayısıyla hem bor fiyatlarının artacağını ve hem de Türkiye'nin bor madenlerini artık özelleştirmeyeceğini, herkes düşünebilir.*

14- Ülkemizde Bor ileri uç ürünlerinin laboratuvar çapta üretimine başlanmıştır (Addemir 2001, Addemir 2002). Bu çok önemli ve sevindirici bir gelişmedir. Bu çalışmalarla ilgili bütün dünya ülkelerinde geçerli olacak şekilde patent alınması acilen gerçekleştirilmeli ve Eti Maden bu patentlere sahip olmalı / satın alınmalıdır. Aksi takdirde *bu patentlerin gelişmiş ülkelerin eline geçmesi önlenemez*. Çünkü bor ürünleri içinde asıl stratejik olanların ve çok pahalı fiyatlarla satılanların bor ileri uç ürünleri olduğu malumdur. Bor ileri uç ürünleri üretimi ile ilgili patentler alındıktan sonra bu ürünlerin ülkemizde üretimini yapmak üzere yerli firmalar teşvik edilmeli, desteklenmeli hatta Eti Maden'in bu şirketlere ortak olması sağlanmalıdır. (*Bu ortaklık, Bor ileri uç ürünleri üretimine ve pazarlanmasına yatırım yapmayı düşünen yerli firmaları teşvik edecek/yüreklendirecek; hem de söz konusu ürünlerin üretiminin kontrolünü sağlayacaktır. Ortaklık ve sermaye yapısı muhtelif şekillerde olabilir. Ancak Eti Maden mutlaka Bor ileri uç ürünleri üretiminin bir tarafında olmalıdır.*)

15- Bilgiyi üretmek kadar, muhafaza etmenin de çok önemli olduğu hep gözönünde tutulmalıdır. Bugün sadece Bor konusunda değil. Elektrik-Elektronikten Tıp alanına, Kimyadan Enerjiye, İletişimden Bilişime kadar ve diğer birçok endüstri alanında, Ülkemizde ve yurt dışında bilim adam-larımız tarafından bilimsel araştırma yapılmakta ve bilgi üretilmektedir. Bu çalışmalar ve sonuçları, maalesef, -gelişmiş ülke devletlerinin aksine- Devletimiz tarafından bilinmemekte, envanteri tutulmamakta ve takip edilmemektedir.

("Bilim ve teknoloji üretimi noktasında Türkiye'nin zaafiyeti bulunmaktadır. Genellikle, gerek siyasi kadrolar gerekse bürokrasi tarafından, bilim ve teknolojiye önem verilmesi gerektiği sık sık vurgulanmakla beraber, bu husus altı boş bir söylem düzeyinde kalmaktadır. Türkiye, bilim ve teknoloji geliştirme ve "teknolojik yenilik geliştirme" yeteneğini elde etme konusunda, pek çok ülkenin tersine, hiç de kaygılı görünme-mektedir. Bu kaygıya, siyasi partiler ya da bürokrasi düzeyinde rastlanılmadığı gibi, toplumun çeşitli kesimlerinin de bu konuya ilgisi son derece düşük düzeydedir." MMO 2002b.)

Diğer taraftan, Türkiye'nin uluslararası ortak araştırma-geliştirme projelerinde yer almasına yönelik yasal düzenlemeler de yapılmalı, bununla ilgili gerekli fon desteği sağlanmalıdır. Bilim ve teknoloji üretimine yönelik araştırma-geliştirme faaliyetleri için ayrı bir bütçe oluşturulmalı, üniversite-sanayi ortak araştırma merkezleri, teknoloji geliştirme bölgeleri kurulmalıdır (MMO, 2002b).

Bu işleri etkin bir biçimde yapabilmek, insanımızın ürettiği bilgiye sahip çıkmak ve ülkemiz yararına muhafazasını sağlamak; bilimsel araştırmaları planlamak, yönlendirmek ve desteklemek amacıyla, daha fazla gecikmeden bir Bilim ve Teknoloji Bakanlığı kurulmalıdır. Bor Enstitüsü, Tübitak, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu ve diğer Araştırma Enstitüleri bu Bakanlığa bağlanmalıdır. Bu suretle, bu konudaki politikaları oluşturmak Bilimsel araştırmalar ile ilgili planlama yapmak ve bunlar ve Üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamak ve etkin bir şekilde takibini yapmak ve nihayet Türkiye'de bilimsel araştırmaların

ve Teknoloji üreöiminn ayaklan ustune dikilmesini sağlamak, mumkun olabilecektir

Bu konu, bugün için Hükümetin uğraştığı birçok sorundan ve çıkartmaya çalıştığı birçok yasadan çok daha önemlidir

KAYNAKLAR

Acarkan, N 2002 Bor Urun Çeşitlen ve Kullanım Alanları, 1 Uluslararası Bor Sempozyumu Dumlupınar Üniversitesi ve TMMOB Maden Muhendislen Odası, Kütahya, 1-5

Addemir, O 2001 Yüksek Teknoloji Malzemelennde Bor Türevleri, Türkiye Borat Yataklan, Bildiriler, İTU Maden Fakültesi, istanbul, 43-46

Addemir, O 2002 Bor Ürünlerinin Teknolojilen ve Türkiye'nin durumu 1 Uluslararası Bor Sempozyumu, Dumlupınar Üniversitesi, ve TMMOB Maden Muhendislen Odası, Kütahya, 15-21

Alp, I 1975 Madencilüğimizin Yasal Sorunları, Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4 Kongresi, Maden Muhendislen Odası Yayını, Ankara, 143-155

Bor Ltd 2003 Bor Madenlen Millileştinilmelidir , or haber, www.boraxtr.com/boraxtr/anadosya/devletlestirme.html ve [boraxtr/Etihol/etihol.html](http://www.boraxtr.com/boraxtr/etihol/etihol.html)

Bulutçu, N 2001 Bor Teknolojilen ve Kullanım Alanlan, Türkiye Borat Yataklan, Bildinler, İTU Maden Fakültesi, istanbul, 37- 42

Çınkı, M M 2003 Ulusal Maden Varlığımız ve Bor gerçeği, Ankara Ticaret Odası, www.atonet.org.tr/195_155_145_1/turkce/yavınlar/kitaplar/index.html, 58-73

DPT, 2000 Devlet Planlama Teşkilatı VIII Beş Yıllık Kalkınma Planı Madencilik Özel ihtisas Komisyonu Raporu, Yayın ve Basın Şb Müdürlüğü, Ankara, 11-16, 56-60

Braslan, K, Karakoç, F, 2002a Borlu Yakıt Sistemlen - 1, Hidrojen Motorlan ve Entegre Sistemlen, 1 Uluslararası Bor Sempozyumu, Dumlupınar Üniversitesi ve TMMOB Maden Muhendislen Odası, Kütahya, 149 151

Eraslan, K, Karakoç, F, 2002b Borlu Yakıt Sistemlen-2, Bor Yakıtlı Motorlar, 1 Uluslararası Bor Sempozyumu, Dumlupınar Üniversitesi ve TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Kütahya, 155-159

Eti Bor, 2002 Eti Bor A Ş Genel Müdürlüğü, Bnfig Raporu, Bandırma, Balıkesir, 18-46

Eti Maden, 2004 Eti Maden işletmeleri Genel Müdürlüğü, Bor Madencilüğü Stratejisi ve Hedefleniniz, Yem Bor Rezervlen bulundu, www.etimaden.gov.tr/tr/0-savfa_ortak Sayfa asp?hangısayfa=10-sayfa-1 1, Nisan

Guyaguler, T, 2001 Türkiye Bor Potansiyeli, En dustnyel Hammaddeler Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi ve MMO İzmir Şb sı, izmir, 18-27

Karakoç, K , 2003 Nedir Bor Meselesi ' Ekometre, Bursa, (39), 14

Karal, E Z, 1988 Büyük Osmanlı Tarihi, Atatuk Kultur, Dil ve Tanh Yüksek Kurumu Turk Tarih Kurumu Yayınlan, Ankara, II, 246-247 IV, 456-457 V, 389-390

Kasapoğlu, I, 2003 Bor Madenlen U S Borax'a Peşkeş Çekiliyor, <http://www.netpano.com/081102borax.html>. Mart , 3-5

Kılınç, E, Mordoğan, H ve Tannverdi, M, 2001 Bor Minerallennın Onemi, Potansiyeli, Üretimi ve Ekonomisi, 4 Endustnyel Hammaddeler Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi ve MMO izmir Şb sı, izmir, 226-234

Kose, H M , 2003 Bor Madencilüğimizin Bilinmeyen Yönlen, www.mta.gov.tr/foruro/bor5.asp. Nisan, 1-2

- MMO, 2001. TMMOB Maden Mühendisleri Odası Madencilik Bülteni, Ankara, (61), 4-21.
- MMO, 2002a. TMMOB Maden Mühendisleri Odası 37. Dönem Çalışma Raporu, Bor Raporu, Ankara, 147-181.
- MMO, 2002b. TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, Bor Rezervlerimizin Değerlendirilmesinde Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikalarının Önemi, 1. Uluslararası Bor Sempozyumu, Dumlupınar Üniversitesi ve TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Kütahya, XV, XVI.
- Mutluçağ, H. 1967. Borasit ve Anadolu'da Yabancı Çıkarları, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, (1), 25-34.
- Önür, R. S., 2003. Eti Holding Kimin Menfaatini Koruyor?, <http://www.turkish.time.org/nisan/60-tr-2.htm> Nisan. 1-2.
- Özpeker, I., 2002a. Borat Yataklarının Değerlendirilmesi, 1. Uluslararası Bor Sempozyumu, Dumlupınar Üniversitesi ve TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Kütahya, 6-14.
- Özpeker, I. 2002b. Borat Mineralleri ve Strateji, Sektör Maden, Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul, (22), 11-13.
- Sapmaz, A. 2001. Ülkemiz Bor Madenciliği ve Hukuki Durumu, Türkiye Borat Yatakları, Bildiriler, İTÜ Maden Fakültesi, İstanbul, 73-78.
- Seyhan, İ., 2001. Endüstri Minerallerinin Önemi ve Geleceği, 4. Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi ve MMO İzmir Şb.si, İzmir, 1-6.
- Türkmen, G. 2003. İngiliz Egemenliği'nin Amiral Gemisi Rio Tinto, İşbirlikçi Mantığı ve Kartelev Terk edilen Bor Pazarı, http://www.denetde.org.tr/derei_108/9.HTM
- Uzunçarşılı, İ. H. 1988. Büyük Osmanlı Tarihi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi-Sal6 d2c, Ankara, VI, 577-579.
- Üncü, Ü. R. 2001. Dünya Ham ve Rafine Bor Pazarına Bir Bakış, 4. Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi ve MMO İzmir Şb.si, İzmir, 7-17.